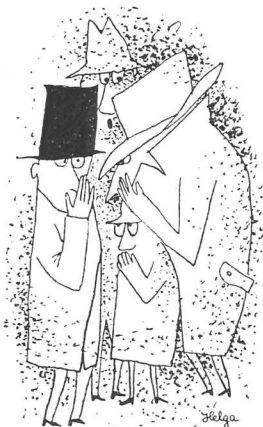

DEN ekonomiska SIDAN

Av Åke Ortmark

Valårets budget

Kanske vilar det ett lite halvskumt skimmer kring nationalbudgeten, ett drag av mörk portgång och allmänt tissel-tassel. Det är i och för sig inte menat som en allvarlig kritik mot denna intresseväckande publikation eller mot de personer som kompilerar den. Snarare innebär påståendet att man erkänner det besvärliga dilemma: de för nationalbudgeten ansvariga skall publicera en skrift som inte är program, inte heller prognos, men som innehåller element av båda i en ytterst oklar blandning. Det dilemma är irriterande, inte minst för läsekretsen, men det bör rimligen förorsaka en del huvudvärk också bland budgetens författare.

Tissel-tassel i mörk portgång.

Vad det gäller för dem att åstadkomma är ju inte bara en prognos utan samtidigt en framtidsbild som kan utgöra en lämplig bakgrund till statsverkspropositionen och den ekonomiska politik som där signaleras. Men utformningen av den politiken beror inte bara på sådana faktorer som behandlas i nationalbudgeten. Det finns därför all anledning att ta prognoserna i nationalbudgeten med stor försiktighet och ha dess mångskiftande syfte i tankarna.

Det politiska inslaget i nationalbudgeten är i och för sig inget fel, men det beklagliga är att man på många håll inte tycks vara medveten om att det i så pass hög grad är fråga om en politisk produkt, och att det är en viktig principiell skillnad mellan nationalbudgeten och t.ex. Konjunkturinstitutets rapporter.

Jag har tidigare ställt frågan vem som egentligen ansvarar för nationalbudgeten, vem som står för dess tankegångar och slutsatser (Den ekonomiska sidan 1955:6). Efter som nationalbudgeten slutligen godkänns av den s.k. samarbetsdelegationen — d.v.s. finansministern och några högt uppsatta ämbetsmän — är antagligen svaret att det i sista hand är regeringen som ansvarar för nationalbudgetens slutsatser och värderingar. Det kan det vara klokt att komma ihåg.

Fackföreningsrörelsen har förmodligen också ett ganska stort inflytande på utformningen. Det är sannolikt att man i det längsta undviker att säga något som kan misshaga herr Strand, även om man i fjol gjorde sig skyldig till en del förlöpningsar. I år har vi emellertid en finansminister med helt annan anknytning till fackföreningsrörelsen.

Varför just så? Varför inte en helt annan nationalbudget?

Det är den naturliga reflexionen efter studium av 1956 års budget. Denna budget utmynnar liksom sina föregångare i en anslående tabell — »beräknad försörjningsbalans för 1956» — som uppvisar balans mellan ökningen i tillgången av varor och tjänster å ena sidan och efterfrågan å den andra. I försörjningsbalansen har man sammanfattat kvantitativt preciserade antaganden om utvecklingen av produktion, utrikeshandel, konsumtion och investeringar.

Svårigheterna i samband med dylika antaganden är alldeles uppenbara; även den lättjefulle kan dra fram mängder med exempel ur olika länders nationalbudgeter på misslyckade prognoser av detta slag. Därför är det kanske lite banalt att konstatera att man på förmodligen lika goda sakliga grunder kunde ha hopsatt en i väsentliga stycken annorlunda nationalbudget. Men på vissa punkter tycker man sig märka en tendens till politisering i den lättsinniga optimismens tecken och det bör, med all respekt för prognosmakeriets besvärligheter, påtalas.

Sverige har ju haft relativt svårartade valutaproblem under så gott som hela efterkrigstiden. Våra stora exportvaror har varit livligt efterfrågade till i allmänhet goda priser. Man kan tycka att vår valutaställning under sådana förhållanden borde vara ganska problemfri och det tycker man i allmänhet också. Det inhemska efterfrågetrycket har emellertid haft en tendens att utlösa sig på importsidan, med svårigheter för bytesbalansen som följd.

Ungefär så har det sett ut även under 1955. Underskottet i bytesbalansen hade stigit till drygt 300 milj. vid årsskiftet. Den totala valutareserven har emellertid inte sjunkit i motsvarande mån utan var i stort sett oförändrad jämfört med läget ett år tidigare. Denna kanske motsägelsefulla utveckling mellan bytesbalansen och valutareserven sammanhänger med bl.a. förskjutningar i betalningarna: exportörerna anses ha haft en tendens att ta hem sina likvider fortast möjligt medan importörerna utnyttjat längsta möjliga kredittid. Som nationalbudgetens författare själva framhåller kan en omsvängning i dylika kortfristiga kapitalrörelser inträda mycket snabbt. Följderna för valutareserven kan då bli katastrofala.

Den situationen är ur bl.a. politisk synpunkt ledsam. Man sitter stadigare på en stor valutareserv om man är regering, speciellt under ett valår. Därför borde bytesbalansen under 1956 helst ge ett överskott, i varje fall får den inte ge underskott.

1956 års bytesbalans kommer att gå praktiskt taget jämnt ihop, enligt nationalbudgeten. Det är ett optimistiskt antagande. Det förefaller nog som om man haft en tendens att pressa ner importen i beräkningarna. Detta är slående vad beträffar t.ex. bilarna. 1955 im-

porterade Sverige bilar och sammansättningsdelar för 675 miljoner. För 1956 förutses en import på bara 525 milj. Varför? Antingen är detta importantagande mycket optimistiskt, eller är det kanske så att regeringen förbereder en fördubbling av bilaccisen eller något annat ytterligare ingrepp mot bilkonsumtionen?

Denna oklara punkt — bytesbalansens utveckling under 1956 — aktualiserar ett förslag som tidigare luftats på Den ekonomiska sidan. Varför inte efter amerikanskt mönster anordna offentliga »hearings» där experter av olika slag får yttra sig om nationalbudgeten och dess förutsägelser? En livlig och intressant debatt om de aktuella utvecklingstendenserna skulle då kunna uppstå.

Bevaka självbetjäningen!

Företagare är ofta obenägna att ändra priserna på sina produkter, det är en allmän erfarenhet, bestyrkt av bl.a. Arthur Burns och George Katonas forskningar. Prissänkningar t.ex. kan vara mycket riskabla: man vet i stort sett intet om konkurrenternas och konsumenternas reaktion, de senare kanske inte besvarar vänligheten med att köpa mer av varan utan mindre. Fältet är fritt för gissningar.

Det brukar anses att »prisstelheten» är inte bara ett utmärkande utan också ett ofrånkomligt drag i det moderna samhället. Snart sagt alla grupper — myndigheter, företagare, konsumenterna — har bidragit till att

skapa och upprätthålla prisstelheten. Rörliga priser, som relativt snabbt anpassas efter skiftningar i utbud och efterfrågan, förekommer numera i stort sett bara ifråga om produkter som stapelvaror och värdepapper.

Prisstelheten har troligen en del allvarliga nackdelar och varje tendens mot rörligare prissättning blir därför intressant och glädjeväckande. I Sverige avskaffades 1954 bruttoprissystemet, inte utan ett visst mått av buller och bång.

Effekten av denna i och för sig glädjande åtgärd har dock av allt att döma ännu uteblivit; i de s.k. riktpiserna har handeln funnit en likvärdig trygghetsskapande ersättning. Det är beklagligt ur konsumentens synpunkt, även om konsumenterna kanske kan glädja sig åt att rabattköpen expanderat i samband med bruttoprissystemets avskaffande. Det är dock för tidigt att yttra sig om vilken betydelse rabattköpen kommer att få på längre sikt.

Konsumenterna har anledning att rikta sin vetgirighet också mot självbetjäningsaffärerna. Det brukar sägas att dessa butiker representerar ett stort framsteg som rationalisering betraktat. Sverige är det ledande landet i Europa vad andelen självbetjäningsbutiker beträffar (i förhållande till totala antalet livsmedelsbutiker). 1947 kom de första affärerna av denna typ i Sverige, 1951 det verkliga genombrottet, vid slutet av 1955 kan antalet självbetjäningsbutiker beräknas till uppemot 2 500. Det betyder att Sverige har mer än dubbelt så stor andel självbetjäningsbutiker som det närmaste följande landet i Europa (Schweiz).

Detta faktum har utnyttjats av Handelns vänner som bevis för att distributionens rationalisering i Sverige går relativt snabbt. Den naturliga frågan från konsumentrepresentanten blir då: vad har denna viktiga rationaliseringsåtgärd givit för resultat? Prissänkningar? Eller är prisstelheten så stor att rationaliseringsvinster inte någorlunda snabbt kommer konsumenterna tillgodo i form av lägre priser?

De undersökningar som utförts rörande självbetjäningsaffärernas lönsamhet verkar tyda på att dessa butiker är kostnadsmässigt överlägsna de manuella affärerna så fort man kommit upp i en viss omsättningsstorlek (vanligen över 500 000 kr per år). En stor del av våra självbetjäningsbutiker ligger i den kategorin. Vad har då hänt på prisfronten? Mycket litet. Det är till en del, kanske till och med helt och hållet, självklart att det måste förhålla sig så. Självbetjäningsaffärerna befinner sig ännu trots allt på försöksstadiet.

Vidare är naturligtvis de faktorer som främjar prisstelheten i outtröttlig verksamhet. Butikskedjorna torde t.ex. sätta en käpp i hjulet för prissänkningar i detta sammanhang. Om det i en kedja finns både självbetjäningsbutiker och manuella affärer måste man troligen räkna med eftertryckliga protester från föreståndarna i de senare om man sänker priserna i de förra. Vad KF beträffar anser man det vidare tydligen orättvist att sänka priserna bara för de konsument som råkar bo i närheten av en självbetjäningsaffär — om man så vill en variant av det wigforsska resonemanget: höga priser kan bäras lättare om de betalas av alla.

De omständigheter som antytts här belyser hur butikskedjorna bidrar till att skapa prisstelhet. Det innebär naturligtvis inte att butikskedjorna skall utdömas; prisstelheten kanske är ett lågt pris att betala för de fördelar kedjorna medfört i övrigt. Men det innebär att konsumenterna bör granska och debattera kedjornas prispolitik, bl.a. i samband med självbetjäningsaffärerna.

Sten i glashus

»Det statliga utredningstrycket». Trycksakskommitténs betänkande, kom för några år sedan men läses om varje år av den vakne. I denna offentliga utredning diskuteras möjligheterna att på olika sätt förbättra det statliga trycket.

Betänkandet kritiserar bl.a. den ganska ymniga förekomsten av truismer i offentliga utredningar. Som varnande exempel anges »Betänkandet om kollektiv tvätt», där det på ett ställe konstateras att »en familj, som byter underkläder oftare, har mer tvätt än en annan».

Trycksakskommittén kommenterar (på sid. 23):

Truismer av detta slag borde avlägsnas innan ett betänkande befordras till trycket.

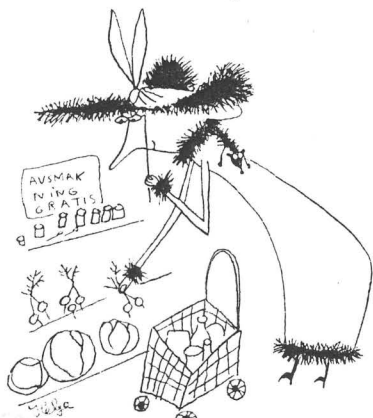
På sid. 22 diskuterar trycksakskommittén användningen av illustrationer i statligt tryck:

Då fotografier och teckningar användas är det av vikt att de redigeras omsorgsfullt så att de illustrerar vad de åsyfta.

Lyckad karriär?

Den kände, säkerligen också store nationalekonomen Joseph A. Schumpeter, född i det kejsarliga Wien, deklarerade:

I min ungdom bestämde jag mig för att bli världens främste nationalekonom, världens främste älskare och världens främste ryttare. Jag blev aldrig någon vidare ryttare.

Billigare så här?